

II МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

**„КУЛТУРА СЕЋАЊА:
ДЕЦА У РАТУ И ИЗ РАТА”**

Зборник радова

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

II INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**„MEMORY CULTURE:
CHILDREN IN AND FROM WAR“**

Proceedings

University of the Business Academy in Novi Sad, with the support of the
Ministry of Science, Technological Development and Innovation

Зборник радова са II Међународног научног тематског скупа
„ДЕЦА У РАТУ И ИЗ РАТА“

26. и 27. јун 2025. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21 531 020
office@privrednaakademija.edu.rs

Факултет за економију и инжењерски менаџмент
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21/400-484
info@fimek.edu.rs

За издавача:

Проф. др Марко Царић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду

Рецензенти:

Проф. др Слађана Јовановић,
редовни професор Универзитета Унион у Београду, Правни факултет

Др Божидар Бановић,
редовни професор Факултета Безбедности, Универзитет у Београду, Р. Србија

Др Луиђи Корнакија,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Бергаму, Р. Италија

Уредник:

Проф. др Зоран Павловић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе

Штампа:

Штампарија Фељтон

Тираж 200

ISBN: 978-86-82408-80-2

Научни одбор:

Др Зоран ПАВЛОВИЋ, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Luigi SCOLLO, PhD, Università degli studi di Bergamo, Bergamo, Italia

Adrián FÁBIÁN, PhD, Dean of Faculty of Law, University of Pécs, Hungary

Balázs ELEK, PhD, Professor at University of Debrecen, Faculty of Political Science and Law, Hungary

Академик др Владо КАМБОВСКИ, професор Универзитета у Скопљу, у пензији

Академик др Миодраг Н. СИМОВИЋ, професор емеритус, Правни факултет Универзитета у Бихаћу

Др Милана ЉУБИЧИЋ, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, Република Србија

Shin MATSUZAWA, PhD, School of Law, Waseda University, Tokyo, Japan

Laura Maria STANILA, PhD, Associate professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Viorel PASCA, PhD, Professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Adrian STAN, Teaching and Research Assistant, Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Raluca COLOJOARĂ, PhD, Junior lecturer at Faculty of Political Sciences, Philosophy and Communication Sciences, West University of Timișoara, Romania

Драган ЈОВАШЕВИЋ, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу у пензији, Република Србија

Vadim V. KHILYUTA, PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminology, Yanka Kupala State University of Grodno (Republic of Belarus)

Marko LEVANTE, PhD, Faculty of Law, University in St. Gallen, Supreme Court, Lausanne, Switzerland

Cheng YAN, Associate Professor of East China University of Political Science and Law, Shanghai

Организациони одбор:

Проф. др Зоран ПАВЛОВИЋ - председник Организационог одбора

МА Марија СУДАР

Тамара КРСТИЋ

Петар ПАВЛОВИЋ

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

355.48/.49-053.2/.6(082)

МЕЂУНАРОДНА научна конференција “Култура сећања: деца у рату и из рата” (2 ; 2025 ; Нови Сад)

Зборник радова / II међународна научна конференција “Култура сећања: деца у рату и из рата”, [26. и 27. јун 2025. у Новом Саду] ; [уредник Зоран Павловић]. - Нови Сад : Факултет за економију и инжењерски менаџмент, 2025 (Нови Сад : Фељтон). - 424 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Стр. 11-12: Предговор / Зоран Павловић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-82408-80-2

а) Деца - Ратови - Зборници

COBISS.SR-ID 182908681

Оригинални научни рад

ДЕЦА У РАТУ И ИЗ РАТА: ДВОСТРУКЕ ЖРТВЕ

Апстракт: Питање промењене природе ратовања у другој половини XX и почетком XXI века, имајући у виду чињеницу да се у савременим ратовима све више користе деца војници, захтева посебну пажњу доносилаца одлука и јавности. Улога деце у политици рата и мира другачија је него раније, а деца су притом и даље без потпуне правне заштите у том контексту. Пракса коришћења деце бораца у ратовима и њиховог регрутовања све је чешћа. Феномен ове форме злостављања деце је и конвенцијски и у судској пракси занемарен, што уз недостатак ефикасне међународноправне заштите деце у оружаним сукобима отвара питање да ли је тренутно таква заштита могућа. Многи оружани сукоби показују двоструку виктимизацију деце у рату и из рата, без обзира на статус који имају. Однос друштва према деци жртвама рата и сећању на њих даје посебну димензију питању деце из рата. Деца војници и деца жртве могу да се животном конфузијом нађу у једној особи, а постојећи концепт права детета често нема одговор на постављена питања из оружаног конфликта, да ли су деца ипак само инструменти и објекти у рату, или и даље имају свој потпуни субјективитет детета са једном обавезом: да буду срећни.

Кључне речи: права детета, оружани сукоби, деца војници, одговорност, култура сећања, заштита.

1 Редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија, professor et dr h. c. Pecs, zoran.pav@hotmail.com

Уводна разматрања

Нема ни националног ни међународног суда пред којим се процесуирају кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, који неће у пресуди навести да су деца најосетљивије и најугроженије жртве међународних и немеђународних оружаних сукоба. Страдања деце има посебну тежину, јер се њихов глас врло ретко јавно чује. Оно што је проблем који се јавља у пракси судских трибунала, да у међународном хуманитарном и међународном кривичном праву нема јединственог става о статусу деце у рату, када се ради о улози деце било као жртава кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, било као извршилаца тих кривичних дела. Тај став различит је с обзиром на разлике које постоје између култура, традиција, правних система или времена у коме су биле жртве за које се тражи правда. Дилеме су, као и у националном законодавству, везане и за старосну доб деце која се налазе у ратом захваћеном подручју. Очигледан европоцентричан поглед на децу у рату и из рата формира и однос законодавца, јудикатуре и доктрине према статусу и положају деце у оружаним сукобима.

Кривично правосуђе, које ради искључиво као реакција на догађаје из прошлости, према начелу законитости (Павловић, 2011:211), захтева што је могуће прецизнију регулативу, када је реч о проблематици деце у рату, и деце која се налазе у постконфликтним ситуацијама. Негативан тренд у последњим деценијама да је све више деце у рајама рата је ноторна чињеница, коју као такву није потребно ни доказивати, имајући у виду све већи број оружаних сукоба у свету око нас. Факултативни протокол 1 уз Конвенцију УН о правима детета ратификовало је око 180 земаља до сада, али то број деце ратника није смањило. Старе ране не зацељују, савремене сведоче о томе, а нови ратови рађају нове жртве.

Деца се лишавају слободе и затварају због чланства у оружаним групама или тек опреза ради јер су безбедносни ризик. На неким просторима ратних сукоба деца се све више регрутују управо као војници у борбама, док је све присутније кривично гоњење деце због изнуђеног учешћа у рату. У свим овим ситуацијама највећи проблем је у томе што се на оптуженичкој клупи, сем у ретким ситуацијама, не налазе они који их регрутују, затварају, муче, физички истребљују, уништавају породице, друштвене групе и нације. Питање статуса деце у рату и из рата, није посебно још издвојено у кривичном законодавству и хуманитарном праву, као што је то учињено са рањеницима, болесницима, бродоломницима, ратним заробљеницима и цивилним становништвом. Стварање логора смрти (Павловић 2024:189) само за децу није више специјалитет само из времена Другог светског рата на подручју квазидржаве НДХ, већ их има све више на афричком континенту, у Америци и другим територијама захваћеним ратом и његовим последицама, што говори у прилог чињеници да је ово једна од можда и најважних тема међународног хуманитарног и међународног кривичног права, која мора бити додатно регулисана, да ли кроз нову конвенцију, засебно кривично дело или на други одговарајући начин, што не спречава надлежне органе и сада да у оваквим ситуацијама омогуће деци

потпуну заштиту у њиховом најбољем интересу, а да одговорни буду адекватно кажњени. Истовремено, деца која су била жртве у ратним временима иза нас не могу бити заборављени. Један од задатака културе сећања и јесте да се жртвама да место које и заслужују у алеји незаборава, а да се кроз одговоран мултидисциплинаран приступ теми да адекватан научни одговор. Деца у рату и из рата су тема која кроз културу сећања добијају одговарајуће место у јавном простору и друштву у целини, јер кривично право по свом смислу *ultima ratio* долази тек на крају, када се злочин према деци у рату већ догодио, јер деца су увек жртве.

Али, кренимо редом у одговорима на постављене тезе.

Један пример и неколико питања

За време НАТО агресије извршене 1999. на Републику Србију (тадашњу СР Југославију) под називом „Милосрдни анђео” дошло је до угрожавања живота људа, здравља и имовине, којом приликом је више од две хиљаде људи летално настрадало, међу којима су биле мушкарци, жене, старији и – деца. Бомбардовање је извршено са образложењем да је било неопходно спречити геноцид у јужној српској покрајини – Косову и Метохији, док је резултат тога данас видљив – стране трупе окупирале су део наше територије од закључења Кумановског споразума,² по Резолуцији УН 1244.³

Велики број инфраструктурних објеката уништених током бомбардовања у Републици Србији је обновљен, путеви су изграђени или поправљени, направљени су нови новосадски мостови, снабдевање становништва нормализовано, али изгубљени људски животи и људско здравље угрожено осиромашеним уранијумом се не може ни вратити, ни излечити. Оно што карактерише извршену агресију је неселективан напад извршен на нашу земљу, не водећи рачуна о основним правилима међународног хуманитарног права, где је утврђен минимум правила понашања у оружаном сукобу, што истовремено даје и основ за реакцију (изосталу) међународног кривичног права.

У том смислу је пример из априла 1999. управо парадигма неправедног страдања цивилног становништва и деце током извршене агресије. Наиме, дана 17. априла 1999. НАТО снаге су у нападу између 21:30 и 22:00 на аеродром Батајница или противваздушну одбрану западно од Београда, убили Милицу Ракић (3), а још један цивил је рањен. Девојчица је погинула од шрапнела док се налазила у купатилу на другом спрату свог стана (стан бр. 2) у улици Димитрија Лазарева-Раше број 8. Кућа у којој је живела породица Ракић налази се на удаљености већој од 1 км од аеродрома, у делу града са густо изграђеном цивилном инфраструктуром. Human Rights Watch је посетио место догађаја (Н4453977/Е02017362) 7. августа 1999., прегледао штету и обавио разговор са сведоцима самог догађаја. Докази указују на то да је оружје – вероватно касетна

2 <https://www.politika.rs/scc/clanak/426015/Zasto-sam-potpisao-Kumanovski-sporazum>

3 [https://docs.un.org/en/S/RES/1244\(1999\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1244(1999))

<https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19944>

бомба – експлодирало близу прозора стамбене зграде. Такође су кружиле гласине у СР Југославији да је и крстарећа ракета коју је оборила југословенска противваздушна одбрана експлодирала у овом насељу. Југословенска влада је проследила форензичке детаље о инциденту.⁴ Human Rights Watch је такође добио и фото документацију о смрти жртве од Министарства здравља РС, где су наведени сви детаљи у вези овог догађаја.⁵

Велики је број извештаја који говоре о употреби касетне муниције током извршене агресије, које су у време напада на Србију биле забрањене по општим правилима о ратовању. НАТО је признао да су коришћене касетне (кластер) бомбе и да су неке „залутале.” Тадашњи портпароли Министарства одбране САД су изнели податке да су најбољи пилоти на свету извели око 18.000 мисија изнад Југославије и бацили више од 9.000 касетних бомби, бункерских бомби, бомби са осиромашеним уранијумом, графитних бомби, ласерски вођених бомби или сателитски вођених бомби.⁶ Не улазећи у тврдњу званичника Министарства одбране САД да ли су пилоти који су управљали авионима и нападали и цивилне циљеве заиста најбољи, али је чињеница да је у једном од тих напада убијена и Милица Ракић, стара 3 године.

Основна премиса за све официре, подофицире и војнике пре одласка у ратне операције јесте познавање правила Међународног хуманитарног права, укључујући Оксфордски приручник (за припаднике војске Уједињеног краљевства), Женевске конвенције и Допунске протоколе⁷ и Либеров кодекс (за припаднике војске САД).⁸ Сви ови документи на сличан начин дефинишу цивилне објекте у негативном смислу, да је реч о свим објектима који нису војног карактера.⁹ Допунски протокол Први врло детаљно описује да су војни објекти они чијим би се уништењем, заузимањем или неутрализацијом постигла конкретна и уочљива војна предност. Међутим, према Botey (Bothe 2001:3,534) да би могао да се изврши напад на цивилни објекат ако он није био укључен у војне акције друге стране. Цивилни објекти неспорно имају у формално-правном смислу заштиту од напада, ако би се користили за предузимање борбених дејстава. Тек 2008. године донета је Конвенција о касетним бомбама, коју нису ратификовале НАТО земље, али и неке друге ван овог војног савеза.¹⁰ Оне се употребљавају још од времена Другог светског рата, али је неспорно да њихова употреба представља опасност у највећем за цивилне жртве. Приликом представљања цитираног извештаја Human Rights Watch о бомбардовању СР Југославије речено је да су најмање једна трећина цивилних жртава страдала од касетних бомби – деца, и то тамо где није било војних циљева.

4 https://www.hrw.org/reports/2000/nato/Natbm200-02.htm#P440_116432

5 <https://www.hrw.org/reports/2000/nato/> (izveštaj HRW)

6 <https://www.ipsnews.net/1999/05/rights-yugoslavia-nato-cluster-bombs-spray-death/> Перућ - Зимоњић, Весна (14. мај 1999). „Југославија: НАТО касетне бомбе прскају смрт”. *Inter Press Service*

7 <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=375&ps=P>

8 https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/kako_pravo_stiti_u_ratu_iii.pdf

9 Протокол Први уз Женевске конвенције из 1949. године (1977), члан 52 (1).

10 <https://www.danas.rs/svet/sta-su-kasetne-bombe-i-zasto-su-kontroverzne/>

Дана 17. априла 1999. године, приликом агресије на СР Југославију, убијена је Милица Ракић, дете старо 3 године, и то тако што је „високообучени официр НАТО снага” који је знао правила Либеровог кодекса, односно правила међународног хуманитарног права и приликом прелета преко цивилних објеката дејствовао бацањем касетне бомбе. Цивилно насеље у коме је ово дете живело није било војни циљ, нити је служио војној акцији, и то је чињеница која је морала бити позната пилоту.

За извршено кривично дело које не застарева, ратни злочин против цивилног становништва, нико још увек није оптужен ни у Србији, нити у САД. Бацањем касетне бомбе у војној акцији НАТО формације на цивилно насеље у коме су живели Милица Ракић и њена породица није остварена војна предност за нападача. Бацање бомбе на простор где се злочин десио зато представља школски пример кривичног дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

У времену које је следило овом догађају празнина и бол за убијеном децом није нестала. Деца као најосетљивија категорија заслужују незаборав. Однос друштва према настрадалом детету могао би се тумачити поливалентно, јер је Милице Ракић као Детету страдалом у рату више пута подизано спомен обележје, које је било девастирано и опет обнављано. Али, то је већ друга тема која заслужује додатно истраживање зашто се уништавају споменичка обележја. Данас, споменик убијеном детету стоји, за сећање и опомену, али питања како је могуће да за извршени злочин нико није одговарао, и даље тражи одговор. На мермерном блоку у београдском Ташмајданском парку стоји споменик деци убијеној у НАТО агресији, чије чело заузима бронзана статуа мале Милице Ракић, а на српском и енглеском језику уклесана је порука: „Били смо само деца.”¹¹

Деца као жртве у рату

Никада раније није било толико оружаних сукоба широм света колико их има данас. То је показала нова статистика Програма за податке о сукобима у Упсали (УЦДП) на Универзитету у Упсали. У 2023. години, број сукоба у којима су учествовале државе износио је укупно 59, што је највећи број од почетка прикупљања података 1946. године. Претходни врхунци забележени су 2020. и 2022. године, са по 56 сукоба.

Истовремено, број смртно страдалих и убијених током насиља у сукобима преполовљен је у поређењу са ранијим годинама, што је последица завршетка изузетно крвавог рата у региону Тиграј у Етиопији крајем 2022. године.

Према наводима из наведеног извештаја УЦДП и даље можемо видети неколико необично смртоносних ратова, као што је рат у Украјини са скоро 71.000 смртних случајева и израелски рат против Хамаса где је УЦДП забележио преко 22.000 смртних случајева 2023. године. Иако је укупан број смртних

¹¹ <https://www.blic.rs/vesti/hronika/nato-geler-je-ubio-dok-je-bila-na-nosi-na-danasnji-dan-stradala-je-milica-rakic/tjxhlw0>

случајева у међународним оружаним сукобима широм света преполовљен прошле године у поређењу са претходном годином, са 310.000 на 154.000, 2023. је била једна од најкрвавијих година откако је УЦДП почео да прикупља податке о леталним исходима (цивилног становништва) у сукобима 1989. године.¹²

У међународним оружаним сукобима деца нису неми посматрачи, већ су и непосредне жртве. Чињеница да је реч о психофизичкој и емотивно рањивој групи чини децу веома једноставном метом. У свом извештају „Зауставите рат против деце” организација Save the Children за 2024. годину даје забрињавајућа реалност да се више од једног од шест деце у свету налази у подручјима погођеним сукобима, са разарајућим последицама по њихове животе и будућност. 2023. година је по овом истраживању означена као најтежа година у историји по питању тешких кршења права деце, са 31.721 потврђеним кршењем права детета што је повећање од 15% у односу на 2022. годину.¹³

Међутим, према УЦДП у 2024. години, број међународних оружаних сукоба поново је порастао, са 59 на 61, што је друга година заредом у којој је УЦДП забележио историјски највећи број сукоба. Број ратова повећан је са девет на 11, што је највећи број од 2016. године. УЦДП је забележио маргинални пад у броју смртних случајева заснованих на државама и у организованом насиљу у целини. Насупрот томе, једнострано насиље је доживело нагли пораст, првенствено вођено ескалацијом напада Исламске државе у Африци и широко распрострањеним убиствима од стране недржавних актера на Хаитију. Сукоби ван државе су смањени, како у броју активних сукоба, тако и у укупном броју смртних случајева. Укупно, УЦДП је забележио скоро 160.000 смртних случајева у организованом насиљу у 2024. години. Према истраживању Петерсон и други (Петерсон, Соленбер, Оберг 2025: 1239) веома реално се говори о изазовима у класификацији жртава, истичући како ограничења у квалитету података и приступу информацијама доприносе неизвесности око односа смртних случајева цивила и бораца. Ови изазови су посебно видљиви у случајевима немеђународних оружаних сукоба, у којима је разлика између цивила (небораца) и бораца често замагљена и у којима се у урбаним срединама користе неселективни облици ратовања, попут артиљерије, кластер муниције и бомбардовања из ваздуха. Тим више су ови подаци недовољно поуздани када се ради о броју деце жртава рата. Порука је ипак прецизна – морамо предузети заједничке, колективне акције како бисмо зауставили талас бруталности и равнодушности и боље заштитили цивиле, а нарочито децу у сукобима, и кренути путевима ка миру.

У овако суморној слици тренутних оружаних сукоба повреде права детета се према одређењу Савета безбедности УН класификују у шест група

12 <https://www.uu.se/en/press/press-releases/2024/2024-06-03-ucdp-record-number-of-armed-conflicts-in-the-world#:~:text=This%20has%20been%20shown%20by,2022%2C%20each%20with%2056%20conflicts>

13 <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/stop-the-war-on-children-pathways-to-peace>

(Machel Study..., 2009). То су убијање и сакаћење, регрутовање и коришћење деце као војника (принудно или добровољно, без обзира о каквом се сукобу ради), напади на школе и болнице, силовања и остале врсте сексуалног насиља, отмице и спречавања приступа хуманитарној помоћи.

У рату се деци дерогирају право на живот, на породицу, право на здравље, право на негу и заштиту и сва друга права. Ако томе додамо да тамо где ратни сукоби трају дуже времена деца од рођења до одрастања знају искључиво за ратне сукобе, али не и за мирно детињство, говори да су деца у рату изузетно осетљива категорија са многоструким последицама у вези рата, видљивим и невидљивим. Кршења правила међународног хуманитарног права, од силовања, трговине људима, мучења, убистава нису тек ратни злочини, већ су због саме тежине дела када се ради о деци специфичност о којој се у будућности мора повести рачуна. То подразумева чак и нове инкриминације, а не тек евентуално изражавање у тежини запрећене и изречене казне.

Регрутовање деце у војнике према класификацији УН представља посебну повреду права детета, иако се још увек по правилима међународног хуманитарног права деца војници не разликују посебно у категоријама борци и цивили (неборци). Стереотип о деци која носе униформу и држе оружје само су део Рубикове слагалице многобројних ужаса које трпе деца. Према Cape Town Principles and Best Practices који је УНИЦЕФ усвојио 1997., дефинисано је дете војник као лице млађе од 18 година које је део било које врсте државних или недржавних оружаних снага или наоружане групе у било ком својству, укључујући, али не искључиво, куваре, носаче, гласнике и оне који прате такве групе, а који нису само чланови породице. Укључује девојчице регрутоване у сексуалне сврхе и за принудни брак. Зато се израз дете војник не односи само на дете које носи или је носило оружје (Cape Town Principles and Best Practices, 1997:12).

Данашња регулатива друштвених мрежа не бави се посредним садржајима који се тамо приказују, а где се управо шаљу поруке о регрутацији. Путем друштвених мрежа, али и на све друге доступне начине деца се упознају са регрутацијама што неке наводи да се добровољно придружују наоружаним формацијама. С обзиром на околности које их доведу до тога да се пријаве у војску, као и психофизичку незрелост, не можемо говорити о добровољности. Када се ради о околностима на које не можемо увек да утичемо, као што су сиромаштво и глад, непостојање родитељског старања, то увек ствара простор за дилему да ли се таква регрутација деце заиста могла избећи. На ова и слична питања кривично право, али ни конвенцијска решења не дају још увек одговоре.

Од милитаризације деце до њихове одговорности

Проблеми постојања деце војника од друге половине XX века постају све видљивији и док су путеви како деца постају војници све више препознатљиви, са јасним правцем шта треба чинити да се њихова регрутација заустави или сведе на најмању могућу меру, процедуре по којима се они изводе пред судове и кривични поступци остају и даље недовољно регулисани и јасни. На први поглед то не би требало да буде уопште питање, јер су правила Женевских

конвенција и Конвенција о правима детета са пратећим протоколима јасна, али у пракси то, на жалост, није тако.

Пратећи казнене прописе са почетка Другог светског рата на територији Краљевине Југославије, уочавамо да је питање одговорности деце врло прецизно и на штету деце регулисано. Наиме, према Наредби о увођењу казног права и казненоправних одредаба на заузету југословенску територију из 1941. године¹⁴ било је предвиђено да се примењује немачко кривично право, а предвиђена је надлежност војних судова. У односу на кривичноправну одговорност детета уведен је институт тзв. конструисаног пунолетства. Наиме, према параграфу 1 став 4 ове наредбе уведена је могућност суђења малолетницима независно од њихове старости, ако се они по свом узрасту могу упоредити са лицем преко 18 година старости. Овакав институт није био познат ни по једном Хашком правилу ратовања који су важили све до 1949. године, али прегледом судске праксе у Нирнбергу нисмо пронашли ни једну пресуду која би се бавила суђењима деци по основу конструисаног пунолетства и кривичној одговорности наредбоваца који су спроводили овакву врсту суђења према овом правном конструкту. Оваквих пресуда није било ни на територији тадашње Демократске федеративне Југославије непосредно по окончању Другог светског рата јер је очигледно да питање одговорности оних који су пресуђивали деци по оваквом пропису није била препозната, или бар није била у довољној мери приказана као очигледно кршење права деце.

У каснијем периоду питање одговорности деце војника алармирала су светску јавност посебно у случајевима као што су суђења Џозефу Конију због отмице и регрутовања око 14.000 деце у Уганди, и заточење дечака војника у војној бази Гвантанамо на Куби, који су били осумњичени за тероризам и убиства.

Пред међународним кривичним судом у Хагу, у предмету Тужилац против Џозефа Конија претпретресно веће МКС потврдило је свих 39 оптужби које је подигао тужилац.¹⁵ Према Римском статуту суђење се не може водити у одсуству оптуженог, па је крајње неизвесно када ће оно почети, али потврђивање оптужнице значи да постоје основане сумње да је оптужени Кони одговоран за ратне злочине и злочине против човечности, почињене између најмање 1. јула 2002. и 31. децембра 2005. године у северној Уганди. Џозеф Кони, држављанин Уганде, оснивач је и вођа Господње војске отпора („LRA“). Од најмање 1. јула 2002. до 31. децембра 2005. године, у северној Уганди, укључујући области Ачоли, Ланго и Тесо, водио се дуготрајни немеђународни оружани сукоб. Стране у оружаном сукобу биле су ЛРА с једне стране и Угандске народне одбрамбене снаге („УПДФ“) и придружене локалне оружане јединице, с друге стране. Оружана непријатељства су била дуготрајна и по интензитету су премашивала унутрашње немире и тензије, као што су нереди, и изоловани и

14 (*Verordnungsblatt* – Službeni list za zauzetu jugoslovensku teritoriju – izdaje Glavnokomandujući Armije, No 1, Na frontu, 1941)

15 <https://www.icc-cpi.int/news/kony-case-icc-pre-trial-chamber-iii-confirms-charges-war-crimes-and-crimes-against-humanity>

спорадични акти насиља. Штавише, ЛРА је извршила широко распрострањен и систематски напад на цивилно становништво северне Уганде. Кони и други чланови ЛРА имали су договор да нападају цивиле у северној Уганди за које је ЛРА сматрала да подржавају угандску владу и да подржавају ЛРА чињењем оптужених злочина, укључујући системске злочине против деце и жена отетих и интегрисаних у ЛРА.

Кони је постао међународно познат 2012. године када је америчка групација „Невидљива деца” (Invisible Children) направила видео у којима се приказани злочини ЛРА. Ти снимци су се убрзо раширили на интернету и видео Кону 1 и Кону 2, представљају пример како се и на крајње позитиван начин могу користити дигиталне технологије, а злочини доказивати и објашњавати јавности форма злостављања деце путем регрутовања.¹⁶

Потврђене оптужнице говоре да је Кони одговоран по 29 тачака оптужнице као индиректни саизвршилац или, алтернативно, за наређивање и подстицање извршења злочина које је починила ЛРА током напада на школу и кампове за интерно расељена лица, као и системских злочина почињених над децом и женама отетим и присилно интегрисаним у ЛРА. Ови злочини укључују злочине против човечности убиство и покушај убиства, мучење или алтернативно тешко злостављање и злостављање као нехумано дело, поробљавање, присилни брак као нехумано дело, присилну трудноћу, силовање, прогон на политичким основама, основама старости и пола; и ратне злочине намерног усмеравања напада на цивилно становништво, убиство и покушај убиства, мучење или алтернативно окрутно поступање, силовање, регрутовање деце млађе од 15 година у ЛРА и коришћење деце за активно учешће у непријатељствима, сексуално ропство, присилну трудноћу, пљачку и уништавање непријатељске имовине.

Одлука о потврђивању оптужби подигнутих у одсуству против Јозефа Конија заснована је на члановима 61(2)(6) и 61(7) Римског статута.¹⁷ Међутим, према цитираном Римском статуту, суђење ће започети када оптужени буде пронађен и изведен пред судско веће.

Међународни кривични суд у Хагу је донео веома посебну пресуду за злочине против човечности и других добара заштићених међународним правом током 2021. године у предмету тужилац против Доминик Онгвен (Dominic Ongwen), који је био војник Џозефа Конија.¹⁸ Наиме, Онгвен је као бивши командант побуњеника у Уганди осуђен на 25 година затвора, а судије су навеле да га нису осудиле на доживотну робију због тога што је отет као деветогодишњи дечак и одмах приморан да се бори на страни побуњеника, чији је командант касније постао. Изречена казна била је донета због утврђене кривице за 61 ратни злочин и злочин против човечности, међу којима су убиства, силовања, присиљавање на брак, присилна трудноћа, коришћење деце као војника.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Y4MnpzG5Sqc>

¹⁷ <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-saradnji-sa-medjunarodnim-krivicnim-sudom.html>

¹⁸ ICC-02/04-01/15 icc-cpi.int/uganda/ongwen

Веће се у овом случају суочавало са јединственом ситуацијом: са починиоцем који је својевољно нанео огромну патњу својим жртвама, али који је и сам раније претрпео екстремне патње од групе чији је касније постао истакнути члан и вођа. Оно што је Веће определило за кажњавање овог оптуженог је чињеница, да је могао побећи јер није био у потпуности потчињен свом команданту Конију. Онгвен је први командант ЛРА који се суочио са правдом на међународном суду и његове осуђујуће пресуде за злочине на родној основи значајне су за тужиоце који желе да казне таква злодела.

Други случај који је заинтересовао општу и стручну јавност у вези са учешћем деце у рату и из рата је у вези са канадским држављанином Омаром Кхадром, који је 2002. године лишен слободе на авганистанском ратишту, када је имао 15 година и осумњичен за ратни злочин, да је након сукоба на подручју наводног кампа Ал-Каиде у Авганистану, живот изгубио лекар специјалних јединица САД-а, наредник прве класе Кристофер Спир. Кхадр је осумњичен да је бацио бомбу која је усмртила Спира и одведен је у Гвантанаму, где је оптужен за ратне злочине пред војном комисијом. Оптужница против Кхадра била је заснована на признању које је тада 15 годишњи дечак дао истражитељима у Авганистану, што је био главни доказ против њега у кривичном поступку за убиство и терористичко удруживање. Иако се одбрана противила оваквој оптужници заснованој на исказу датом под претњама и мучењем, била је потврђена, а суђење започето. Међутим, 2010. године када је суђење заиста почело, оптужени (тада већ стар 23 године) поново је признао кривична дела. На основу тог признања, осуђен је на казну затвора у трајању од осам година, уз време које је провео у истражном затвору. Две године касније, вратио се у Канаду да одслужи остатак своје казне, а 2015. године је пуштен на слободу. Десет година у затворској установи у заливу Гвантанаму постало је општој јавности проблематично, тек након што су га неки медији означили као дете војника.

Не улазећи у све детаље случаја војника детета, из агенцијских вести и касније пресуде Врховног канадског суда о накнади штете произилази да је он своје признање дао први пут као резултат мучења, док је још био на ратишту, а други пут као пунолетан услед *stress and duress tactics* - модела мучења, који подразумева недостатак сна и других облика понижавања током испитивања у Гвантанаму 2003. године. Кхадрови пуномоћници поднели су тужбу против канадске владе, због кршење међународног права јер Канада није заштитила свог грађанина и била у договору са владом Сједињених Америчких Држава током којег је био мучен.

Правни положај Кхадра је такав да га влада Канаде означава као осуђеног терористу, а ОУН као дете војника. У медијској бици, према новинским агенцијама и електронским медијима, видљиво је да је тек 2012. осуђени за „ратне злочине” изручен Канади из САД-а, како би остатак казне одслужио код куће. Међутим, званична Канада је Омара Кхадра означила јавно као присталицу терористичке мреже Ал-Каиде и осуђеног терористу. Због тога је у тужби против Канаде добио парницу и накнаду штете од око 8,0 мил УСД. Наиме, медијски рат који се водио поводом издржавања казне детета војника

угрозио је рехабилитацију која је у случају детета обавезна. Судски случај је у Канади, али и широм света изазвао многе контроверзе, почевши од признања под најмање сумњивим околностима, статуса детета војника, али и чињенице да су се многи запитали шта се са 8 милиона долара може учинити од стране терористичке групе.

На крају, а у вези са овим случајем, рецимо и да су удовице убијених припадника војске САД-а тужиле Кхадра ради накнаде штете, која им је и досуђена у износу од 134 мил.УСД. Међутим, ова пресуда против држављанина Канаде не може бити извршена. Парадигма овог случаја показује колико је коришћење деце војника најмање препозната форма злостављања деце. Овде је реч о двоструком злостављању. Прво је оно које је увело дете у редове милитантних група, а друго је оно у вези са њиховом моралном и правном одговорношћу, али и односом Владе САД и Канаде према деци војницима.

Уместо закључка

Ратови прате људску цивилизацију, а тиме и питање учешћа војника деце у њима. С обзиром на стандарде у развоју људских права, а посебно права детета, промене у ратовању заслужују и промене у ставовима о учешћу деце у њима. Дати примери говоре различите ствари: од оних да се деци у рату и из рата дају посебни статуси на њихову штету у односу на права која им припадају током суђења, до оних која се односе на одговорности оних који ту децу регрутују и укључују у ратовања. Ово је независно од тога да ли је реч о побуњеничким групама у Уганди, или у ратом захваћеним подручјима Европе. Јер, дете увек има само једну обавезу надконвенцијске природе, а то је да буде срећно. Деца која су у рату и из рата, или која буду и непосредни учесници ратних догађања, имају право кад год је то могуће да наставе детињство које им се одузима.

Према Конвенцији о правима детета Уједињених нација из 1989. године,¹⁹ деца су носиоци права, али не и одговорности која произилазе из тих права (сем права да буду срећни). Према томе, деца имају загарантована права учествовања у одлучивању, развојна права, право преживљавања и друго, а свака заједница има обавезу да за име и рачун добробити деце та права осигура. С обзиром да деца ипак не могу самостално доносити своје одлуке, у томе учествују и њихови родитељи, односно старатељи. Ту је први проблем када је реч о деци у рату и из рата, јер је дете особа млађа од 18 година, Факултативним протоколом уз Конвенцију је предвиђено да се деца могу укључивати у оружане сукобе већ са 16 година, уз строго предвиђене услове.²⁰

Међутим, дете не може самостално донети одлуку да се придружи војсци, што значи да не може бити ни одговорно за дела почињена током

¹⁹ <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>

²⁰ https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Fakultativni%20protokol%20o%20ucescu%20dece%20u%20oruzanim%20sukobima%20uz%20Konvenciju%20o%20pravima%20deteta-UN.pdf

вршења војне службе, а током малолетничког доба. Зато је ово питање увек врло осетљиво, јер људско биће коме одузмете детињство, тешко после то доба може да надокнади.

Кад год се приказују извештаји о ратним сукобима, слике деце жртава су увек доминантне, јер се жели показати колико у ствари деца у рату пате. Деца од субјеката права постају објекти међународне безбедности када се директно или индиректно укључују у оружане сукобе били или они по својој природи међународни или немеђународни, била деца жртве у традиционалном смислу те речи, или извршиоци најтежих облика најтежих кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Уважавајући све различитости у развојном добу пре више стотина година и данас, право учешће деце у рату веже се ипак за XX век и данас. До тада, ратови су били већински у сфери деловања старијих, а еволуција ратовања довела је, не само кроз приказане примере већ и кроз деловања на многим другим ратиштима, да се деца данас ефикасно претварају од деце у борце. Деца тако добијају примарне улоге у ратовању и чине редован састав војних јединица, побуњеника, терористичких група или чак и редовних армија. Учешће деце и њихова присутност у рату и из рата надилази скромну пажњу која се овом феномену поклањала до сада.

С обзиром да данашње међународно право обилује многим противречностима, тешко је говорити о заштити деце у оружаним сукобима, без обзира на улогу коју им је судбина доделила. Државе често стављају тзв. националне интересе изнад интереса детета, па се данас често сусрећемо са честим изменама прописа о регрутацији, којима се спушта доња граница за пријем у војску, ради остваривања тзв. националне безбедности земље.

Животне околности често иду преко „најбољег интереса детета“, што га чини учесником ратних дешавања у улогама које деци не припадају. Међутим, свој тој деци припада право на процес враћања детета војника у дете. Разоружавање је најмањи проблем који се најбрже реши, али психичка и физичка рехабилитација је ту много важнија. Враћање изгубљеног детињства често није могуће, али свакако да сем обнављања материјалних вредности урушених ратом оно што је много важније је вратити и људски морал и достојанство детету. Комбинација правила кривичног права, уз поштовање Женевских конвенција и Допунских протокола, са Конвенцијом УН о правима детета и факултативни протокол, тек су основа за поштовање права детета у рату, и из рата. Локална култура неговања сећања на велике ратнике и учешће деце у рату не мора истовремено да значи и изградњу култа детета ратника. Деца и млади имају више пута поновљену тезу не само на загарантована права у могућим судским поступцима због почињених дела за време рата, већ и да они који их доведу у стање војника детета ратника за таква чињења одговарају.

Да ли ће се започети расправа о увођењу посебног кривичног дела ратни злочин против деце не мора да буде само ствар академске расправе, али историја и сећања на ближу и даљу прошлост нам говоре да је тема деце у рату и из рата важна у друштвеној стварности у којој се налазимо, а онда следом тога и дискусија о новој или прецизној инкриминацији.

Само на тај начин, кроз друштвени дијалог о деци у рату и из рата парадигма девојчице Милице Ракић и поштовања сећања на страдалу децу у рату имаће свој пуни смисао. Рад међународних трибунала не може бити довољан као превенција ако свако друштво не започне са променама које ће обезбедити свој деци света право на детињство у коме ће једина обавеза бити да буду срећни. Таква обавеза се веома тешко реализује у условима непосредне ратне опасности и рата, јер деца као категорија не могу на њу да одвише утичу. Познавање чињеница о страдању деце у рату и из рата показује спремност и зрелост друштва да праксу двоструке виктимизације деце у вези са ратом искорени. Зато је одговорност на доносиоцима одлука већа, јер је неопходно да се кроз стално образовање ствара што шири фронт чланова друштва који ће се борити против овакве виктимизације деце, а чињенице о томе учинити што видљивијима.

Литература

- Bothe, Michael: The protection of the civilian population and NATO bombing of Yugoslavia: Comments on a Report to the Prosecutor of the ICTY, *European Journal of International Law*, (12) 3, 1 June 2001, Pages 531–536, <https://doi.org/10.1093/ejil/12.3.531>
- Davies, S., Pettersson, T., Sollenberg, M., & Öberg, M. (2025). Organized violence 1989–2024, and the challenges of identifying civilian victims. *Journal of Peace Research*, 62(4), 1223–1240.
- Pavlović, Z. S. (2010). Od načela zakonitosti do načela pravnosti u krivičnom pravu. *Vojno delo*, 62(4), 210–228.
- Pavlović Z. (2024), From persecution to pogrom as a war crime against humanity, Од прогона до погрома као злочина против човечности. (Ed: Zoran Pavlović), From pogroms to crimes upon crimes, University Business Academy in Novi Sad (pp. 187–199
- Davies, S., Pettersson, T., Sollenberg, M., & Öberg, M. (2025). Organized violence 1989–2024, and the challenges of identifying civilian victims. *Journal of Peace Research*, 62(4), 1223–1240. <https://doi.org/10.1177/00223433251345636> (Original work published 2025)
- Machel Study 10 Year Strategic Review: Children and Conflict in a Changing World. 2009, UNICEF
- Cape Town Principles and Best Practices, 1997, Cape Town, UNICEF
- <https://www.politika.rs/scc/clanak/426015/Zasto-sam-potpisao-Kumanovski-sporazum>
- [https://docs.un.org/en/S/RES/1244\(1999\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1244(1999))
- <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19944>
- https://www.hrw.org/reports/2000/nato/Natbm200-02.htm#P440_116432
- <https://www.hrw.org/reports/2000/nato/> (izveštaj HRW)
- <https://www.ipsnews.net/1999/05/rights-yugoslavia-nato-cluster-bombs->

spray-death/ *Перић - Зимоњић, Весна (14. мај 1999). „Југославија: НАТО касетне бомбе прскају смрт”. Inter Press Service*

- <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=375&ps=P> https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/kako_pravo_stiti_u_ratu_iii.pdf
- <https://www.danas.rs/svet/sta-su-kasetne-bombe-i-zasto-su-kontroverzne/>
- <https://www.blic.rs/vesti/hronika/nato-geler-je-ubio-dok-je-bila-na-nosi-na-danasnji-dan-stradala-je-milica-rakic/tjxhlw0>
- <https://www.uu.se/en/press/press-releases/2024/2024-06-03-ucdp-record-number-of-armed-conflicts-in-the-world#:~:text=This%20has%20been%20shown%20by,2022%2C%20each%20with%2056%20conflicts>
- <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/stop-the-war-on-children-pathways-to-peace>
- (*Verordnungsblatt* – Službeni list za zauzetu jugoslovensku teritoriju – izdaje Glavnokomandujući Armije, No 1, Na frontu, 1941)
- <https://www.icc-cpi.int/news/kony-case-icc-pre-trial-chamber-iii-confirms-charges-war-crimes-and-crimes-against-humanity>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Y4MnpzG5Sqc>
- ICC-02/04-01/15
- [icc-cpi.int/uganda/ongwen](https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen)
- <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>
- https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Fakultativni%20protokol%20o%20ucescu%20dece%20u%20oruzanim%20sukobima%20uz%20Konvenciju%20o%20pravima%20deteta-UN.pdf
- <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-saradnji-sa-medjunarodnim-krivicnim-sudom.html>